

Custòdia del territori al Pla de Vilafranca

una ajuda a l'agricultura i a les aus

Per Manuel Suárez, Cécile Parra i Miquel Angel Lobo

Si, en un exercici d'imaginació, demanem a un grup de persones que pensin mentalment com seria un lloc ideal per veure aus, segur que ràpidament a tots els vendria al cap un espai imaginari ple d'aucells. Aquest espai no seria igual per a cada un: potser alguns pensarien en sel·les tropicals, altres en grans zones humides o, fins i tot, n'hi hauria qui pensaria en llocs més septentrionals com els grans penya-segats amb una elevada concentració d'aus marines nidificants. Però segurament ningú pensaria en un camp de blat, ordi o civada.

Tradicionalment, les aus de zones agrícoles han estat força oblidades pels ornitòlegs i les zones on viuen, poc visitades. Les raons? Doncs, des de sempre, hi ha hagut una percepció entre els observadors d'aus segons la qual a aquestes zones hi ha pocs exemplars, de poques espècies i, a més totes, tenen plomatges críptics per evitar que les localitzin als grans espais on viuen, la qual cosa les fa poc vistoses i difícils d'observar.

Però la realitat no és exactament així. Els darrers anys la cosa ha anat canviant i tant ornitòlegs com investigadors

han girat els ulls a les zones agrícoles. La concentració d'aus a determinades èpoques de l'any pot ser molt elevada, fins i tot espectacular, hi viuen un bon grapat d'espècies i, a més, són diferents i atractives.

Una de les primeres conseqüències d'aquest nou interès cap a les zones de conreu ha estat comprovar que les poblacions de les espècies estepàries o pseudoestepàries que viuen en aquests indrets es troben en declivi i, en alguns casos, en una situació molt complicada. Avui dia es calcula que el 83% de les aus estepàries es troben en un estat de conservació desfavorable.

Les principals causes d'aquesta regressió de les aus d'ambients agrícoles són degudes a canvis importants que s'han produït a l'agricultura durant les darreres dècades, especialment la seva intensificació i mecanització, com també el canvi de cultius i la transformació de zones de secà en zones de regadiu. Altres causes vénen donades per canvis socials, que han produït efectes com poden ser la migració del camp a les ciutats o la urbanització de zones agrícoles, entre d'altres. Tot el conjunt

ha afectat aquest grup d'aus fins al punt que és el més amenaçat a tot Europa en l'actualitat.

Aquest fet ha encès l'alarma i les institucions i administracions han començat a prioritzar la protecció d'aquests espais i l'estudi de les espècies que hi habiten. Una dels primers fets que s'han pogut constatar és que moltes de les espècies estepàries ocupen actualment zones de cultiu extensiu de secà i, per tant, s'han començat a promoure accions per evitar la desaparició d'aquests tipus de cultius.

Custòdia al Pla de Vilafranca

En aquest mateix sentit, el GOB ha iniciat durant aquest 2011 un projecte de custòdia del territori i de conservació de la biodiversitat al Pla de Vilafranca, projecte que disposa del finançament de la Fundación Biodiversidad i de l'Obra Social Sa Nostra i la col·laboració d'institucions, particulars i voluntaris que ens estan ajudant a dur endavant la feina. En línies generals, el projecte persegueix la implicació dels agricultors i ramaders en

la conservació i gestió de la biodiversitat de la zona. Aquesta plana agrícola, situada en el centre de Mallorca, és única per l'abundància d'espècies d'aus lligades als cultius de secà. El projecte combina un exhaustiu estudi preliminar de les pràctiques agràries i de la biodiversitat ornitològica de la zona, per tal de poder establir les interaccions entre ambdues i contribuir, mitjançant el coneixement i el diàleg amb els actors principals, a l'establiment i el foment d'usos i mesures sostenibles d'agricultura i ramaderia, alhora que s'implanten, com a part del projecte, mesures per estimular la presència d'aus favorables a l'agricultura. D'altra banda, se cerca la promoció del Pla com a lloc d'interès rural, paisatgístic i natural mitjançant la sensibilització dels col·lectius escolars de la zona i de la població de Mallorca, i fomentar-ne el coneixement mitjançant accions formatives i de voluntariat agrícola. En l'estudi de les aus presents al Pla de Vilafranca es combinen diverses modalitats. La principal consisteix en la realització de recorreguts a peu per la zona seguint una metodologia estàndard i que es realitzen amb una periodicitat mensual a dos llocs diferents del Pla. Durant aquests recorreguts s'anoten totes les observacions de les aus presents.

Sól·lera, *Emberiza calandra*

CAT ARTIGUES

Com a complement dels transectes també es realitzen jornades d'anellament d'aus a diferents indrets, amb la finalitat principal de capturar aquelles espècies de detecció difícil durant els recorreguts a peu. L'anellament també ens pot servir per obtenir altra informació, com els moviments de dispersió de les aus. Una altra part del projecte ha consistit a triar 4 espècies que pensam que ens poden servir com a bioindicadores del medi i de les quals s'està fent un seguiment especial. Aquestes espècies són la terrola (*Calandrella brachydactyla*), la guàtlera (*Coturnix coturnix*), el sebel·lí (*Burhinus oediconemus*) i l'arpella cendrosa (*Circus pygargus*), totes espècies estivals excepte el sebel·lí, que es troba a la zona durant tot l'any. Durant aquests mesos de recollida de dades, hem pogut veure que la presència d'aus a la zona és molt canviant, tant en espècies com en nombre d'exemplars. Només amb un any de recollida de dades estam segurs que sorprendrà la varietat d'espècies observades a la zona, algunes realment curioses,

fins i tot rareses a l'illa, com poden ser el gorrió italià (*Passer italiae*), l'àguila marcenca (*Circaetus gallicus*) o el fuel·l de collar (*Charadrius morinellus*).

Però les estrelles de la zona no són aquestes espècies rares, sinó les aus estepàries, algunes de les quals tenen una probabilitat d'observació gairebé absoluta, ja que es poden veure sempre que ens movem per aquest espai, com per exemple les cucullades (*Galerida theklae*) o les sòl·leres (*Emberiza calandra*). Altres, com les terroles (*Calandrella brachydactyla*) durant l'estiu o les aloses (*Alauda arvensis*) durant l'hivern, són també omnipresents i molt fàcils d'observar.

Durant el temps de migració també hem pogut observar algunes espècies molt interessants, com el gaig blau (*Coracias garrulus*) o el xoriguer cama-roig (*Falco vespertinus*), petit falcó que no és estrany de trobar durant la primavera.

Com a part de les accions previstes, aquest estiu s'han realitzat diverses activitats per al foment de la biodiversitat al Pla i de col·laboració amb els pagesos de la zona, sempre amb la participació de voluntaris que ens han ajudat molt a realitzar diferents feines. Hem de destacar, per exemple, la construcció de nius per a xoriguer (*Falco tinnunculus*) i òliba (*Tyto alba*) que vam fer amb l'ajuda de l'Escola Pública es Cremat de Vilafranca, la col·locació de posadors per a rapinyaires o la neteja de síquies, activitat molt important per als pagesos, ja que aquestes eviten que molts camps quedin completament negats amb les pluges de l'hivern.

Encara queden uns mesos de feina per endavant i una part important del projecte comença precisament ara. Consisteix a apropar el Pla de Vilafranca als nins i joves mitjançant activitats educatives per als escolars de la zona i la realització d'itinerraris didàctics.

Voluntaris fent caixes niu

El Pla de Vilafranca

El Pla de Vilafranca és una zona agrícola d'aproximadament 1.700 hectàrees que es troba a la part central de Mallorca. Està situada a una distància d'uns 40 quilòmetres de Palma i forma part, gairebé per complet, del municipi de Vilafranca de Bonany. Limita amb el poble del mateix nom, que té una població de 2.900 habitants, i n'està separat per una de les principals carreteres de Mallorca, l'autovia que uneix Palma amb Manacor. Pràcticament tota l'extensió està coberta per conreus de secà, especialment blat, ordi i civada, la qual cosa la converteix en una zona molt peculiar. Els cultius varien regularment seguint un sistema de rotació per reduir el risc de plagues, augmentar la fertilitat i mantenir el sòl en bones condicions, i es deixa la terra en guaret cada 3 o 4 anys. Per tot això, aquesta plana és un gran mosaic de cultius amb un gran valor natural i paisatgístic. En un principi pot parèixer que la feina agrícola del Pla de Vilafranca queda reduïda a unes poques persones, però aquesta no és la realitat: al gran mosaic agrícola de la localitat hi posen les mans un grup important d'agricultors que, a més, presenten una gran diversitat. Hi trobam homes i dones, joves de poc més de vint anys amb una empenta important, pagesos de mitjana edat que són hereus d'una tradició agrícola molt arrelada al municipi i pagesos de més de setanta anys que es resisteixen a abandonar un ofici que, en molts dels casos, és l'únic que coneixen: la dura feina de conrador, pagès o terro-

ser, que és com ells es denominen. Si una visió ràpida dels cultius ens fa pensar que és únicament una zona cerealista, una visió més pausada, fent una passejada pels diferents camins que recorren el Pla, ens mostrarà que també queden petits hortolans que donen més color i diversitat al paisatge. De cultius d'hortalissa de temporada en trobarem durant tot l'any i durant la primavera, en particular, ens adonarem que les terres llaurades des de la tardor i que no són ocupades pels cereals d'hivern, estan reservades a un conreu d'estiu molt especial, el de l'hortalissa a la seca, molt característic de la zona i que encara

avui en dia mantenen en actiu un grup de pagesos que, amb feines molt acurades, treuen el màxim rendiment d'unes terres molt agraïdes aprofitant únicament la humitat de la terra i del aire.

Falcó cama-roig, *Falco vespertinus*

Voluntaris col·locant una caixa niu per òliba

Què és la custòdia del territori

Al web de la xarxa de custòdia del territori podem trobar la següent definició:

Custòdia ve del llatí “custodia/custodiae”; guardar, conservar, respectar o tenir cura.

La custòdia del territori –que és com s’ha traduït al català el terme anglès land stewardship– és un conjunt d’estratègies i instruments que pretenen implicar els propietaris i els usuaris del territori en la conservació i el bon ús dels valors i els recursos naturals, culturals i paisatgístics.

Per aconseguir-ho, les anomenades entitats de custòdia cerquen acords i altres mecanismes de col·laboració contínua amb propietaris de terrenys, usuaris del territori, i altres agents públics i privats.

Característiques bàsiques de la custòdia del territori La premissa de base és que conservar la natura, el paisatge i el patrimoni cultural no és una responsabilitat que recau només en les administracions públiques, com sovint es pensa, sinó que la ciutadania, la societat civil i les empreses privades també poden i han de contribuir-hi.

Per això, a diferència d’altres instruments i estratègies amb un objectiu similar (per exemple, la protecció legal d’un espai natural o la classificació d’un terreny com a no urbanitzable), la custòdia del territori requereix la implicació directa i activa de la societat civil, d’una banda, i d’aquelles persones que són propietàries o usuàries de terrenys forestals, agrícoles o urbans, de l’altra. Pots trobar molta més informació als web de l’Ictib (www.ictib.org) i de la xarxa de custòdia de territori (www.custodiaterritori.org) o bé posa’t en contacte amb nosaltres i te n’informarem.

Referències

- 1- Burfield I J. The conservation status of steppe birds in Europe. A Bota G, Morales M B, Mañosa S & Camprodon J. (eds.). 2005. Ecology and Conservation of steppe-land birds. Barcelona, Catalunya, España.
- 2- Donald P F, Sanderson F J, Burdfield I & van Bommel F P J. 2006. Further evidence of continent-wide impacts of agricultural intensification on European farmland birds, 1990-2000. Agriculture, Ecosystems and Environment, 116: 189-196.

I aquí, què hi veus?

Què ens diuen els detalls de la imatge sobre aquest aucell?

Per **Pere J. Garcias**

1 La combinació de grisos ja identifica l’au i la separa del seu congènere el coa-roja (*P. phoenicurus*). En concret, la corona gris cendra i la cara negra carbó caracteritza els mascles adults.

2 El panell blanc de l’ala ens indica que és un mascle de la subespècie *gibaltarensis*

4 La coa color de terra de call vermell és el tret que dóna nom al gènere i als noms populars. És característica d’aquesta espècie la vibració que l’au imprimeix a la coa, sobretot just quan arriba a un posador. De fet, aquesta vibració i els moviments espasmòdics com d’ajupiment ens permeten identificar l’espècie, fins i tot a contrallum.

5 El pit cendrós però amb plomes terroses és propi dels mascles no completament adults.

6 La muda de les cobertores alars ens indica que ha fet una muda completa i, per tant, sembla que és un mascle de més d’un any, però amb el plomatge negre fuliginós sense arribar a la foscor dels mascles de 4 o 5 anys.

3 Un altre tret que el separa del coa-roja és la preferència per llocs oberts i rocallosos, i així és molt comuna a penya-segats i parets de pobles.

El coa-roja de barraca, *Phoenicurus ochruros*

El nom científic de l’au ve del llatí i del grec. La primera part del gènere ve del grec **Phoinix** que és el color porpra i, per extensió, el tint d’aquest color. Aquest tint prové dels caragols marins del gènere *Murex* que extreien i comercialitzaven en l’antiguitat els fenicis, que foren anomenats així precisament pel color, *Phoenices* en llatí i Φοινικες en grec. També hi ha una au mitològica anomenada *Phoenix*, que no té res a veure amb el modest coa-roja, que com bé sabeu era una au que renaixia de les seves cendres després d’inflamar-se espontàniament. En aquest cas, el color porpra seria l’evocació del color del sol o del foc que cremaria l’au. La segona part del nom, **urus**, és la llatinització del mot grec *oura*, coa. El nom específic és una redundància del primer, ja que la primera part ve del grec (altra vegada) *ôkra*, color ocre *sensu lato* i *oura*. No podem agrair prou tota l’aportació lingüística del

grec a les llengües europees. Bé, després de totes aquestes disquisicions podríem traduir el nom científic com **coa-roja de coa-ocre**. Els noms populars o oficials fan referència sempre al color roig de la coa i, sovint, al color del cos i a la preferència pels edificis o cases. Així és *Colirrojo tizón* en castellà o *Black redstart* en anglès. *Start*, amb diverses grafies, segons l’idioma, és un arcaisme per coa a diverses llengües germàniques com l’anglès, el neerlandès i els escandinaus: *Husrødstjert* en danès, *Zwarte roodstaart* en neerlandès, *Svart rødstjært* en suec, *Hausrotschwanz* (coa-roja de casa), en alemany, *Rougequeue noir* en francès, *Codirosso spazzacamino* (escura-xemeneies) en italià, *Rabiruivo preto* en portuguès i *Butzangorri iluna* (*butzan*, coa, *gorri*, roig i *ilun*, fosc), en basc. En finès, el nom de *Mustaleppälintu* és un poc diferent i significa aucell dels verns negre (*musta*, negre, *leppä*, vern i *lintu*

aucell) i és un dels pocs noms que no fa referència al color de la coa però sí del cos. A Catalunya se l’anomena *cotxa fumada*. Fumada, és evident, però cotxa sembla ser un mot onomatopèic del so de reclam d’aquestes aus. Certament “cotx-cotx-cotx” és més pròxim al del vitrac, però l’apliquen a totes les espècies de coa-roges, a la blaveta (*Luscinia svecica*) i a espècies semblants com les del gènere *Tarsiger*. Ja per acabar, podríem fer una puntualització sobre el nom específic castellà, *tizón*. El considerareu molt ben aplicat si heu tengut la sort d’observar un mascle ben pintat: les puntes de les plomes blanques sobre fons negre fan que semblin les lluentors carbòniques dels tions abrusats. Precisament un nom recollit per Taczanowski (zoòleg polonès del segle XIX) en 1877 fou el de *coa-roja titis* (amb diverses grafies *titys* o *tithys*), sens dubte provinent del grec *tītis*, tió. •